

KÖNYVSZEMLE

Szűcs Tibor

A magyar vers kettős nyelvi tükörben: német és olasz fordításokban

Tinta Könyvkiadó: Budapest, 2007.
224 p.

Szűcs Tibor könyve időszerű kérdést tárgyal korszerű megközelítésben. Időszerű témájának lényeges eleme a kötet címében is szereplő *kettős nyelvi tükör* (az eredeti szöveg és a fordítás kettős nyelvi-kulturális meghatározottsága) a maga sokféle vonatkozásával. A korszerű megközelítés pedig a téma feldolgozását irányító mai: új és produktívnak bizonyult vizsgálati elvek alkalmazását jelenti, amelyekben különös jelentősége van a napjainkban egyre általánosabbá váló tudományköziségnek. Az ismertető kötetnek ezek a sokatmondó jellemzői egyben értékelésének szempontjai is lehetnek.

A kötet tárgyalásrendje jó alap a szerző által kitűzött cél megvalósításához. A könyv öt nagy fejezetre tagolódik, és ezekben a szerző a vizsgálati elveket a téma logikájának megfelelően helyezi el: *I. Bevezető gondolatok* (a téma keretei, nyelvek és szövegek szembeállításai); *II. A nyelvi alapokhoz* (ezen belül többek között a zeneiség és a képszerűség nyelvi-stilisztikai eszköztára, valamint ideartozó szerkezeti sajátosságok); *III. Nyelv és kultúra egysége a vers világában* (intertextuális az irodalmi fordításban, a magyar vers fogadtatása a fordítások tükrében); *IV. Versfordítások – párhuzamos (összehasonlító) elemzések* (19 magyar vers német és olasz fordítása alapján); *V. A fordításkritikai tanulmányok összegezése*.

1. Szűcs Tibor egy magyar alapú kontrasztív vizsgálatban jelöli ki könyvének (pécsi habilitációs értekezésének) tárgyát és célját. A vizsgálat célja annak számbavétele, hogy „milyen jellegzetes fordításkritikai szempontok követésével minősíthető a művészi fordí-

tás sikere, miként tárható fel az eredeti szöveg és a fordítás kettős nyelvi-kulturális költődése az összehasonlító (párhuzamos) műelemzés során” (9). Erről szólva hangsúlyozza, hogy a *kettős nyelvi tükör* „elsősorban az eredeti forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg kettős meghatározottságára utal, másodsorban pedig az itt kiemelten tárgyalandó német és olasz fordítások egy-egy eltérő tükrét idézi...” (9).

A szerző az elemzések során elsősorban a zeneiség és a képszerűség stílus eszközeit vizsgálja, de szerkezeti sajátosságokra is figyelemmel van. Mindebben saját „hungarológiai érdekű szemléletének” megnyilvánulását látja (9), ennél továbbmenően azt is állítja, hogy könyve a tágabb hungarológiai keretbe igazodva tárgyalja a magyar nyelv sajátosságaiból adódó fordításkritikai szempontokat (10).

A tényleges vizsgálatokra a IV. fejezetben kerül sor. Ennek bevezetőjében a szerző azt hangsúlyozza, hogy az itt olvasható párhuzamos elemzések kettős (német és olasz) tükörben kívánják kibontani a hangzás (prozódia, versforma, metrika, rím stb.) és a képszerűség (metaforák, reáliák) síkján érvényesülő stílushatást (104–105).

Mindennek produktivitásáról, eredményességéről szerintem jogosan állítja, hogy „a példaszorozat egészéből végül kikerekedhet a fordításkritikai tekintetben reprezentatív minta a magyar vers fordításához, annak nehézségeihez, problémáinak kezeléséhez, megoldásainak megítéléséhez” (105). Az összehasonlító elemzések a stílushatást, „valamint az adott intertextuális összefüggések érvényesítését, illetve mindezek fordítói kompenzációját kívánják minősíteni” (105).

Az alap – mint már említettük – 19 magyar vers német és olasz fordításának az elemzése (néhány példa: Csokonaitól *A reményhez*, Kölcseytől a *Himnusz*, Babitstól az *Esti kérdés*, Juhász Gyulától a *Milyen volt*, Nagy Lászlótól a *Ki viszi át a szerelmet*).

A versek kiválasztásáról a szerző megjegyzi, hogy „különbéle fordításkritikai észrevételek várható tanulságai határozták meg, hogy mi kerüljön be az amúgy irodalomtörténeti, illetve stílustörténeti szempontból igen vegyes példatárba” (104).

2. A vizsgálat elveire, módszereire a minden megközelítést átható tudományköziség jellemző. Persze ezen belül vannak kisebb hatókörű vizsgálati szempontok is.

Szűcs Tibor könyvének legnagyobb érdeme kétségtől a vizsgálati elvek gazdagságából, valamint új vizsgálatokra serkentő produktivitásából adódik – és természetesen abból is, hogy az ezek közötti összefüggések összhangban vannak egymással.

Ezeknek az elveknek az alapján megállapíthatjuk, hogy a szerző jól igazodott az általános tudományelmélet igényes szempontjaihoz. Ezek érvényesítését fontos értékelő szempontnak tekintem a kötet bírálatában.

Különben – mint már szóba került – a vizsgálati elvek alapja a *tudományköziség* és ezen belül is a sokféle *intertextuális* és *interkulturális* vonatkozás. Ezek kifejtésében a szerző arra is utal, hogy mindennek „vizsgálata alapján *alkalmazott nyelvészeti*, illetve *hungarológiai keretben* remélhetőleg összhangba kerülhetnek a *kontrasztív nyelvészeti* érvényű tényezők, valamint az eredeti művek és a művészi fordítások nyelvezetét vizsgáló *párhuzamos (összehasonlító)* műelemzések tanulságai” (11).

Mindebből kiemelendő a hungarológiai keret és kontrasztivitás: „a hungarológia keretében alkalmazott kontrasztív nyelvészeti érdekű megközelítésük rendeltetése szerint felvillantja a továbbiak szempontjából lényegesnek tekinthető összefüggéseket” (11).

És ezt a szerző szemiotikai szempontból is megvilágítja: egészében „a szemiotika jegyében a maga összetett beágyazottságában kívánom körvonalazni a hungarológia kontextusát” (11).

Ezzel a szemiotikai kerettel kapcsolódik össze a nyelvtipológia (nyelvkarakterológia) és az ebből adódó összehasonlító vizsgálat: a

kontrasztív nyelvészet mint alkalmazott tipológia az összevethetőség alapjaihoz olyan metanyelvet igényel, amely az egyes nyelvekben levő variánsoknak és a lehetséges invariánsoknak a viszonya révén az összehasonlítások produktivitását növeli.

Továbbá – mint fontos interdiszciplináris kapcsolat – idetartozik a kontrasztív nyelvészet és a fordítástudomány viszonya is: a kontrasztivitás és a fordításkritika együttes kritériumának követésével a magyar szöveget nyelvvel és kulturális háttérével két olyan nyelv és kultúra szövegeihez, fordításaihoz viszonyítjuk, amelyek tőle genetikai és tipológiai szempontból egyaránt távol állnak. Erről szólva állítja a szerző, hogy „csak ekként teljesebben ki a nyelvek és a kultúrák kívánatos párbeszéde” (201). Mindemellett még vannak más tartalmú és jellegű vizsgálati elvek, amelyek kiegészítik a fentebb ismertetett fontosabb és ugyanakkor a témából természetesen követhető átfogó, globális irányelveket.

Idetartozó határmezsgyés tudományainkban fontos monista elv elfogadását jelzi a szerző egyik sokat mondó megjegyzése: „a megformált tartalom és a tartalmasított forma elválaszthatatlan” egymástól (lásd erről részletesen a *Szakirodalomban* Szegedy-Maszák Mihály két munkáját).

Vizsgálati elve kiterjed az ezen a területen meglehetősen elhanyagolt történetiségre, illetve a diakroniára is. A szerző ugyanis úgy véli, hogy a szinkrón működés és a diakrón változás együttesen dinamikus kérdésként vetődik fel: mégpedig a motiváció–demotiváció–remotiváció folyamatszerűségében (17). Eszerint könyvében nemcsak leíró, hanem történeti vizsgálati elv is érvényesül, ami kétségtől emeli értékét.

Ugyanezt mondhatjuk el egy másik kettőségről: az elméleti és gyakorlati irányultságról. Eszerint a könyvnek érdeme az is, hogy elvek és eljárások egymásra épülő rendszert alkotnak, hogy ezeket erős kohézió tartja össze, hogy jól hasznosítja az elméleteket, ugyanakkor ragaszkodik a tényekhez is.

A vizsgálatok gyakorlati kérdéseire vonatkozó elvek közül nagyon fontos és produktív annak az elvnek a hangsúlyozása, hogy a fordítások bírálatában mindent a szövegegész szempontjából értékeljünk, vagyis a fordításkritika nem merülhet ki a szöveg egyes részleteinek egyoldalú számonkérésében, hanem láttatni kell a szövegegész meghatározó szerepét.

3. Szűcs Tibor vizsgálati elvei és vizsgálatainak eredményei elfogadhatók, sikeresek, figyelmet érdemlők. Bizonyíthatjuk ezt azokkal az értékelésekkel is, amelyeket az előzőkben több esetben is érdekünként már jeleztünk, kiemeltünk.

Könyve egyértelmű szakmai elismerésre készlet már csak azért is, mert jelentős mértékben gazdagíthatja, javíthatja a fordításkritika egész módszertanát, és így cáfolata lehet a fordíthatatlanság mítoszának (197).

Érdemeinek egyik forrása eddigi tevékenysége, amibe beleértődik az ebbe a témakörbe tartozó több közleménye, előadása, egész tudományos munkássága, továbbá a pécsi és a müncheni oktatói tevékenysége. Minderről ő maga (is) tájékoztat, amikor könyve előtörténetéről beszél, ami kétségkívül kedvező körülményt jelent: „... eddigi szakmai pályafutásom egyes fontosnak tartott szálai itt összefutnak, s ebben a kérdéskörben bizonyos szintézist kínálnak” (10).

Szabó Zoltán

Bolla Kálmán (szerk.)

Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások I-II.

(Művelődés és Kultúra 1.)

Új Mandátum Könyvkiadó – Zsigmond Király Főiskola:

Budapest, 2005. 656 + 691 p.

A hetvenes években az ELTE Fonetikai Tanszékén a rendelkezésre álló infrastruktúrát és szaktudást kihasználva Bolla Kálmán pro-

fesszor irányításával egy sor (akkor) kortárs nyelvész önvallomását vették fel videóra (egy portré – Szépe György – nem monológ, hanem interjú: ő Horányi Özséb kérdéseire válaszol), majd ezekből bibliográfiával és méltatásokkal kiegészítve 1994 és 2002 között 51 füzet is megjelent. A „videó-portré” sorozat neve először *A hetvenes évek magyar nyelvészei. Pályaképek és önvallomások*, majd *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* volt. A jelen kiadvány ennek a sorozatnak két kötetté tördelt, többszörösen kiegészített és – ami a legfontosabb – immár nyilvános könyvforgalomban elérhető változata. (A szó szoros értelmében „elérhető”, hiszen a másfélezer oldalas munka 4480 forintos ára a mai viszonyok között nem számít soknak.)

Az ilyen formájú „pályaképek és önvallomások” műfajnak ez tudtommal első képviselője (legalábbis a tudományban, mert a politikai történelemben hasonló „oral history” interjúk már készültek, de egyedileg), de az a – jobb szó híján – mozgalom, hogy sikeres nyelvészek (elérjük tett kérdőívre válaszolva vagy kamerába beszélve) mintegy kollektíve visszatekintsenek életükre és munkásságukra, és ez nyomtatásban közzétételük, már legalább negyed évszázados.

Maga az alapötlet – ha úgy vesszük – persze sokkal régiebb: Szent-Györgyi Albert ugyanis így kezdi *Lost in the Twentieth Century* című önéletrajzi vázlatát: „Szülővárosomban az a mondás járja, hogy az a létező legolcsóbb temetés, ha az ember kezébe fog egy szál gyertyát és maga megy ki a temetőbe.” (A jellemző című írás eredeti megjelenési helyét nem ismerem, csupán másolatban olvastam – hogyan is lehetett volna másképp, hiszen Szent-Györgyi Magyarországról való távozásának pikáns és a hivatalos verziótól igencsak eltérő részleteiről is szól.)

Boyd H. Davis és Raymond K. O’Cain szerkesztésében 1980-ban jelent meg Amszterdamban a *First Person Singular* című kötet, alcíme szerint *Papers from the Conference on an Oral Archive for the History of American Linguistics*, 16 nyelvész önportréjával